

Google keresés

Web Kerikata.hu

Google Hirdetések

Női időtöltések száz évvel ezelőtt

(Valóság, 1997/3. 36-44. o.)

© 1997 Ambrus Attiláné Dr. Kéri Katalin egyetemi docens

A forrásokról

Egyszerre könnyű és nehéz a történész dolga, ha a nőtörténet egyes korszakait kutatja. Könnyű, mert nagyon sok forrás áll rendelkezésére: a hagyományos történeti forrásokon kívül felhasználhatja a szociológiai, művészet-, divat- és irodalomtörténeti, a pedagógiai, a jogi, gazdasági tárgyú dokumentumokat. A multidiszciplináris kutatásokat azonban nehezíti az a tény, hogy a források egyenetlenek. A múlt század utolsó felének magyar nőiről elsősorban a korabeli – nagyon gazdag – sajtóból, a magánlevelekből, naplóból és önéletrészekből, illetve az akkori színes könyvtermésből meríthetünk adatokat. Kiegészítésként szolgálnak a szórványos levéltári források (*egyleti ügyekről, tanügyi témákról, perekről szóló dokumentumok*), tárgyi emlékek és a korabeli jogalkotás szövegei.

A szabadidő eltöltéséről

A dualizmus korában Magyarországon is – hasonlóan Európa más országaihoz – fokozatosan megváltozott a nők társadalmi-gazdasági helyzete és életmódja. A reformkorban indult törekvések hatására egyre inkább kiszélesedtek a lánynevelés színterei, és a századvégre kibontakozó iparosodás következtében megnőtt a munkába álló nők száma. Az urbanizáció hatására nők tízezreinek teljesen megváltozott az élete a korábbi generációk asszonyaihoz képest. A századvég polgári családjában élő nők kirándulásokkal, bálózással, színházlátogatással, olvasással, sportolással, hímzéssel, zenéléssel töltötték ki szabadidejüket, a főúri rétegek nőtagjaihoz hasonlóan. A századvégre a városlakó munkás- és cselédlányok is kialakították saját szórakozási szokásaikat és színtereiket – általában jól elkülönülve a gazdagabb rétegektől.

Séták, kirándulások

Az utazás, a kirándulás, a séta volt az egyik kedvenc időtöltése a korabeli nőknek a források szerint. A kevésbé tehetősek településük divatos főutcáján vagy erdőjében, parkjában sétáltak, a gazdagabbak pedig nagyobb (*külföldi*) utazásokat tettek. Ehhez persze hozzájárult Magyarországon is a gőzhajózás, a vasút és a városi tömegközlekedés nagyarányú fejlődése. Nagy Ivánné, akinek 1883 és 1895 között írt naplója ránk maradt, bejegyzései szerint nagyon sokat utazott férjével és rokonaival együtt. Gyakorta mentek Verőcéről hajóval Pestre, Bécsbe. Kirándulásokat tettek a Felvidékre, Esztergomba, Vácra, Balassagyarmatra, híres fürdőhelyekre. Naplójának néhány sora tanúskodik arról, mit csináltak egyes helyeken: „...1887. ápr. 2. Voltunk a Somossy Orpheumba a törpéket megnézni, mind igen csinos kis teremtések voltak – de bizony, azt elég egyszer megnézni. 3. jöttünk haza. (...) 1887. máj. 27. ... megnéztük a krasznahorkai várat s láttuk Serédi Sofia holttestét üveg koporsóba, és ebédeltünk Váralján Erdősi igazgatónál. (...) 1888. jún. 5. mentünk Vácra... és Iván Pestre ment és délután vissza jött a hajón s mi is mentünk a hugommal Esztergomba – a hol igen rossz éjszakám volt – 6-a megnéztük a nagy templomot a primási kincstárt, palotát, képtárt és kupolát – délután haza jöttünk vasuton Verőczig.”^[1] Bár a naplóból kiolvasható, hogy szerzőjének nem voltak anyagi gondjai, mégis ő maga nézett a gazdaság dolgai után. Figyelemmel kísérte a teheneit, lovak szaporodását, ő maga ültette meg a kottlókat, fát hozatott és vágatót, vaskályhát és egyéb dolgokat vásárolt. Mindennapi munkái mellett pedig vendégeket fogadott, bálókba járt, a bécsi Praterban mulatott. Rá valószínűleg illett Beniczky korabeli véleménye, mely szerint az utazás „a legnagyobb szellemi élvezetek egyike azok számára, kik értelemmel bírnak a természet szépségeinek felfogására.”^[2]

A szaporodó utazgatások, a z átalakuló városi közlekedés miatt egyesek aggodalmukat fejezték ki a z újságok és illemtankönyvek hasábjain, attól féltek, hogy az utcán sétálgató vagy nyilvános járműveken utazó lányok, nők erkölcsi megromlanak. Különösen azt tartották többen felháborítóknak, hogy más országokban kezdtek a lányok, nők egyedül (*kíséret, felügyelet nélkül*) járnak. A „Magyar Háziaszony” című lapban például 1882-ben azt írták, hogy bár az USA-ból a szabadelvűség beszivárgott Európába, azért nem volna jó, ha Magyarországon is (*miként Angliában*) egyedül járkálnának a lányok. Így érvelt az újságíró: „Nálunk nincs szüksége a lánynak arra az önállóságra, melyet amerikai nővérei igénybe vesznek...”, és hozzátette még, hogy ez különben is veszélyes, mert a magányos nőt inzultálhatják, meg aztán a magyar nők természete is ellenáll ennek a liberális szokásnak.^[3] A századfordulóra azonban sok minden megváltozott, a szaporodó fürdőhelyeken, strandokon lazultak a szigorú viselkedési szabályok. Trencséntepliczre, Pöstyénbe vagy a Balatonhoz a nők akár egyedül is elutazhattak egy kis „vízkúrára”...

A séta, kirándulás mellett a mozgásnak más formái is elterjedtek: a „Vasárnapi Újság” 1880-ban kuriózumként közölte a francia hölgyek körében akkoriban terjedő időtöltést, a vadászatot.^[4] A legtöbb sportág esetében, mely a nők körében elterjedt, a közvélemény (*főként a férfiak*) eleinte rosszallásukat fejezték ki. A nőknek ezért szinte minden egyes sportág és mozgásforma esetében meg kellett vívniuk a maguk „emancipációs küzdelmét”, ugyanúgy, mint az élet más területein, a jogban

vagy a gazdaságban. A „Vasárnapi Újságban” például egy férfi még 1909-ben is gúnyolódva és lekicsinylően szolt a női vadászokról, akiknek szerinte még elnevezést sem lehet találni, olyannyira alkalmatlanok eme „sport” művelésére. Szerinte a nők hiába vadászgatnak, mert nem értenek az effélékhez; soha nem tudnak csendben maradni; nincs bennük szenvedély; alkalmazkodásra hajlóak; csak a fess vadászuha érdekli őket; nem mennek el egyedül vadászni; azt sem bánják végeredményben, ha elmarad a vadászat.^[5]

A női sportok

A vadászathoz hasonlóan a nők által művelt biciglizés, teniszezés, úszás, a vívás és a tornagyakorlatok társadalmi szintű elfogadása is lassú folyamat volt; általában a századvégig váratott magára. E sportágak művelésének természetesen a ruhádivat is jelentős korlátokat szabott. A fűzők, abroncsos és turnűrös szoknyák, a több méternyi kelmét tartalmazó ruhaköltemények eltűnése és egyszerűsödése tette csak lehetővé a női test szabad mozgását.

A korcsolyázás az egyik első olyan sporttevékenység volt, amely a magyar társasági életben már az 1870-es évekre polgárjogot nyert. A sporttörténeti szakkönyvek a európai korcsolyázás kezdeteit a XIII-XIV. századra teszik, amikor is a németalföldi lakosság sportolás vagy téli közlekedés céljából lábára csont, majd később vas és fa kombinációjával készült korcsolyát kötött.^[6] Magyarországon egészen az 1860-as évekig a korcsolyázás nem volt divatos sportág, a nők körében pedig különösen nem. Az 1860-as évek végén – vélhetőleg a bécsi korcsolyázó-egyesület megszervezésének hírére – a magyar fővárosban is szervezkedni kezdett néhány fiatalember, hogy e sportágat meghonosítsa, elterjessze magyar földön (azaz jégen) is.^[7]

A nők és ifjú leányok számára eleinte kifejezetten károsnak vélték eme testmozgás elsajátítását és gyakorlását. Persze, nem a korcsolyázó-egyesület alapítói, hanem egyes nevelők, akik úgy gondolták, hogy a leányok letérnek az erény útjáról, ha lábukra korcsolyát csatolnak. Voltak orvosok is, akik azt harsogták, hogy a fiatal női szervezetnek árt a korcsolyázás, meghűlés és egyéb betegségek okozója lehet e sport, vagyis az egészségre ártalmas, ezért lányok számára kerülendő szórakozás.^[8]

A városligeti tavon azonban „megtört a jég”, egyre többen és többen merészkedtek a befagyott víztükörré. A korabeli újságok tudósításai szerint Eötvös József bárónak és két leánykájának is szerepe volt abban, hogy más nők is korcsolyát csatoltak: a miniszter és gyermekei ugyanis jó példával jártak elől, gyakorta látogatták a jégpályát. Eleinte a példa és a kíváncsiság inkább a férjes asszonyokat vonzotta a jégre, főként az arisztokrata hölgyek köréből. 1872-ben viszont a „Vasárnapi Újság” egyik száma már arról számolt be, hogy a korcsolyasport a nők körében teljesen elterjedt. A z újságíró szerint valószínűleg azért, mert ez a mozgásforma könnyű és kellemes időtöltés.^[9]

Emellett biztosan több dolog is szerepet játszott abban, hogy a nők egyre nagyobb számban keresték fel a jégpályákat. Egyrészt az egyesületek, pályák fejlődése, kiépülése, a korcsolya tökéletesedése (a *Halifax-rendszerű fémkorcsolyát felváltotta a vékony pengéjű acélkorcsolya*), és a műjéggyártás korszerűsítése.^[10] A korcsolyázás külön ruhádivatot hívott életre. Az újságokban a korcsolyasporttal összefüggő írások tetemes részét teszik ki azok a rajzos tudósítások, melyeket a női olvasók számára írtak a párizsi, bécsi és pesti korcsolyázóruhákrol. Túrelmetlen hölgyek követeltek újabb és újabb modelleket a z újságoktól, melyek olvasói levelekre válaszolva vadonatúj ruhák rajzait közölték.^[11] Még a századvégen is gyakorta olvashatunk efféle híradásokat az újságokban, és az Ignotus által írt levelekből még 1893-ban is kiolvasható, hogy a jégpálya megnyitására külön toilletet csináltattak az asszonyok, az „Emmához” hasonló polgárfeleségek is.^[12]

A nők számára a korcsolyázás több volt, mint holmi sport. A fiatal lányok a jégpályán találkoztak hódolóikkal, a férjes asszonyok számára a jégpálya a társasági élet és a „divatbemutató” egyik színtere volt a múlt század végén.

A századvég Magyarországon feltűnt az új sportág, a kerékpározás, melynek hívei ugyanolyan akadályokkal kellett, hogy megküzdjenek, mint 20-25 évvel azelőtt a korcsolyázás hódolói. A férfiak körében a kerékpározás hamar elterjedt, ám nők számára ezt veszedelmes, az illemmel összeegyeztethetetlen sportnak tartották. Több ellenző úgy vélte, hogy a nők csak azért akarnak kerékpározni, hogy lobogó ruháikat mutogassák és gavallérokat szerezzenek. „A Kerékpáros Hölgyek Lapja”, mely a Pécsen szerkesztett „Kerékpár-Sport” című kétheti újság melléklete volt 1897-től, egyik számában azt ajánlotta, hogy a hölgyek inkább biciglizzenek „egyelőre” szoknyában, mivel a nadrágot sokan nem nézik jó szemmel. Ám annyit megengedhetőnek tartottak az újság készítői, hogy a szoknya „a rendesnél 8-10 cm-rel rövidebb legyen, szélessége 3 méternél több ne legyen”, és sapka helyett szalmakalapot hordjanak a sportos hölgyek.^[13] Jellemző azonban, hogy még e szaklap írói sem haboztak a kerékpározó hölgyek elleni gúnyt illetően. Több cikkben is arra utaltak, hogy a sportos hölgyek csak férjre vadásznak, és nem a testmozgás érdekli őket. Erre utaltak például az ilyesfajta viccek:

„Czéltaian:

Kerékpáros: – Kisasszony pompásan kerékpározik. Ugyan, miért nem lép be egyletünk tagjai közé?

Hölgy: – Miért lépjek be, hiszen valamennyien nősek.”^[14]

Mások azt emelték ki, hogy a kerékpározás káros az egészségre, illetve arra figyelmeztettek, hogy a leányok nagy veszélyben vannak a kerékpáron, hiszen nem tudja őket elkísérni az anyuk vagy a gardedámjuk. Több cikk alapján jól látható, hogy főleg a férjes asszonyok kerékpározását helyeselték (*persze, abban az esetben, ha házastársuk is kerekedett...*)^[15] Akadtak azonban néhányan, akik megértően és támogatólag viselkedtek a sokak által csak hóbortnak tartott kerékpározó hölgyekkel szemben. Például az a Herendi H. Artúr nevű alkalmi rímfaragó, aki egy hosszas költeményét e sorokkal kezdte:

„Kerékpár most a szívek moztatója,

Azon oldódik minden probléma.

Azért talán oly lelkes hódolói:

Asszony, leány, anyós és nagymama.”^[16]

A franciáktól és angoloktól átvett sport a századfordulóra már számos követőre talált a magyar hölgyek körében is, ám nem

ez volt az utolsó olyan sportág, amely műveléséhez a nőknek ki kellett vívniuk maguknak a jogot.

A tornázás is a franciáktól „terjedt”, és nagyon lassan hódított tért Magyarországon, annak dacára, hogy a korabeli nevelésügyi lapok (pl. *Néptanítók Lapja*, a *Nemzeti Nőnevelés stb.*) és nevelési szakkönyvek rendszeresen foglalkoztak a témával. A testneveléshez azonban alkalmas sportterek és tornatermek kellettek, ezek pedig – a tanfelügyelői jelentések szerint – az 1870-es 90-es évek között még jórészt hiányoztak. A századelőről már számos olyan pillanatfelvétel maradt ránk, melyek tornázó kisleányokat mutattak be a korabeli újságolvasóknak. Például egy 1909-es cikkben, mely egy budapesti vívó- és tornaiskolát mutatott be, kisleányokat láthatunk fiúkkal együtt tornázni. Az újságíró szerint ez javára válik a lányok testi fejlődésének, mozgásalakulásának.^[17] A lap egy másik cikkében ugyanebben a z évben a fővárosi Szent Angelina görögkeleti szerb leánynevelő intézetet mutatták be, ahol a növendékek svéd tornatanárnő vezetésével edzették testüket. A képeken matrózruhas leányok kapaszkodnak a bordásfalakon (!), és botos gyakorlatokat mutatnak be.^[18]

Bálok, mulatságok

A mozgásnak egy másik formáját jelentette a tánc, mely a nők és lányok szabadidejének egyik érdekes színtartója volt. A farsangi szezonban rendezett bálok, az egész éven át látogatott táncestélyek és tánciskolák a társasági élet és az illetanulás fontos színterei voltak. Még – az egyébként kissé maradian gondolkodó – Beniczky Irma is ajánlotta egyik korai könyvében a táncot, de kiemelve, hogy nem fűzőben és szűk cipőben illik járni.^[19] A táncoló hölgyek azonban még a századvégen is gyakorta fűzővel ügyeltek alakjukra, mely ruhadarab akkorra már szélesebb körben a gúny tárgyát képezte. A Veréb Jankó című pécsi vicclapban például ez az anekdota jelent meg:

„Táncközben

- Nemde uram, ön is tagja a pécsi atletikai klubnak?
- Honnan sejtí ezt nagysád?
- Nagyon erősen tud szorítani.
- Óh bár én szoritanám; de azt tartom, hogy más atléta szorítja kegyedet.
- Más atléta? Miféle más atléta?
- No ne jöjjön mindjárt zavarba. A derékfűző.”^[20]

A bálozás, a táncvigalmak, az ezekkel járó „felhajtások” és előkészületek, valamint a tetemes anyagi kiadások gyakorta arra ösztönözték a férfi újságírókat, hogy a bálozó nőket neveltségessé tegyék. 1879-ben a „Vasárnapi Újság”-ban például egy „boldogtalan apa” tollából származó gúnyos, jó humorral megírt cikk jelent meg a bálokról. Szerinte a mulatság semmi jót nem hoz a leányoknak és nőknek, hiszen egész éjjel ugrálhatnak, szétbomlik a frizurájuk, elszakad a ruhájuk, cipőjük, ráadásul kényelmetlenek is ezen öltözékek, bál után pedig nem lehet kocsit kapni, és a nagy mulatozást másnap fejfájás követi.^[21] (*Hogy mennyire nem túlzott az „apa”, azt jól mutatják azok a kiállítási tárgyak – széttaposott selyemcipellők, szoros miderek és elszakadt ruhák –, melyek az Országos Széchényi Könyvtár kiállításán szerepeltek.*)^[22] Számos foglalkozási csoportnak, társadalmi rétegnek megvoltak a saját báljai, erre jól utalnak a korabeli újsághíreken és meghívókon kívül a táncrendek formái, pl.: jogászbálon paragrafus alakú, gyógyszerészeknek patikamérleg stb. dukált. Mint F. Dózsa Katalin írja, a farsangi bálok egyaránt fontosak voltak vidéken és Pesten. „Az évad a legtekintélyesebbnek tartott jogászbállal kezdődött. Utána következett a technikus-, a Magyar Gazdasszonyok Egyesülete, a Nőképző Egylet, a protestáns, a medikus-, a bölcsőde- és mentőbál – általában mindegyik jótékony célú volt. 1873-ban rendezték meg az első athléta-, a XX. század elejétől pedig az igen elegáns Széchényi- és Izabella-bálokat. A legelőkelőbb az időnként Budapesten is megtartott udvari bál volt. A farsangot a kissé bohém, jelmezes művészbál zárta.”^[23] Látható tehát, hogy több bált is női szervezetek rendeztek, és a bevételeket jótékonyosságra fordították.

A lányok 14-15 éves korukban kerültek először bálba, és férjhezmenetelük után bálányák lehettek (azaz egy-egy bál fővédnökei). Az „Új Idők”-ben egy újságíró humoros formában számolt be egy bálanya napirendjéről, akinek tengernyi elfoglaltsága ellenére a legfőbb gondja, hogy leányát jól férjhez adja, és legszentebb kötelessége, hogy a leányt mindenütt állandóan szemmel tartsa.^[24] Kisleányairól a fentebb már idézett „boldogtalan apa” ezt írta: „Miczike... tizenöt (éves). Ez már inkább chloroformot szagol be, semhogy itthon maradna, s Muczika, a ki még csak tizenkét tavaszt látott, világfájdalmat érez, hogy itthon kell maradnia, keservesen panaszolja, hogy milyen boldogtalan egy lény ő, s készül kolostorba.”^[25] Nagymama korú hölgyek is jártak bálokba, erről vall például az „Új Idők” egyik írása, amelyben báli legyezők beszélgetnek.^[26]

Nem csupán a farsangi szezonban rendeztek mulatságokat; különböző jótékonyági estek, táncünnepélyek egész évben voltak, gyakran éppen egy-egy helyi nőegyesület szervezte és rendezte ezeket. 1893-ban például a Pécsi Jótékonyági Nőegylet szervezett egy kocszi-virágkorzót, melynek teljes programja és lefolyása ránk maradt a korabeli sajtótermékek lapjain. A rendezvényen a város közép- és felsőbb rétegéhez tartozó családok vettek részt, de szemléltője volt a kocsifogatoknak és egyéb látványosságoknak a város apraja-nagyja. Az eseményt lövésekkel nyitották, és a díszes fogatok a Széchényi térről vonultak fel a Tettyére. Ott hagyományos szórakozási formákkal mulattatták az összegyűlteket, volt céllövészet, léggömberegetés, kifli-evés-verseny, zsákbanfutás és karikadobálás, este pedig természetesen bál. Az est fénypontja azonban az akkori kor legnagyobb szenzációja volt: 8 „villamos ílámpával” kivilágították az esti Tettyét, mely látványosság a források szerint sok nézőt vonzott.^[27]

A társasági élet és művelődés színterei voltak még a színházak, a hangversenytermek.

Egyleti élet, női klubok, kaszinók

Sok nő vett részt különböző egyletek, társaságok életében. Somogyi így írt erről gúnyos hangnemben: „Ebéd után (a nő) részt vesz egy nő-egylet – mert egy ilyennek szinte választmányi tagja, ha nem elnöknője – választmányának ülésében. Az ülésben köztetszésben részesülő beszédet tart a gazdasszonyi teendők fontosságáról, a z anyagi jólét emeléséről, vagy a cselédek megjutalmazásáról. Az ülés után meglátogatja egyik vagy másik barátnéját, hol már több rokon lelket együtt talál. Itt egy-egy csésze kávé vagy csokoládé mellett, alapos megbeszélés tárgyát képezik: a cselédek rosszasága, a férfiak zsarnoksága s több efféle.”^[28]

A század utolsó éveiben Európa több városában női klubok és kaszinók nyíltak. Egyik korabeli forrás szerint az első ilyen intézményt – régi szalonok hagyományaiból merítve – 1897-ben nyitották Párizsban, ahová csak 2 nő társaságában léphetett be férfi. Az Igric álnév mögé rejtőzött újságíró úgy vélte, ezen intézmény azért jött létre, hogy a nők „megbeszéljék a módokat arra, hogyan küzdjék ki a női nem rég elkobzott jogait.”^[29] Más adat szerint Anglia volt a legelső női klubnak a hazája, Zsoldos Benő újságíró cikke szerint már 1884-ben létezett Londonban az Alexandra Club, melynek minden brit „urinő” tagja lehetett, ha udvarképes volt. 1892-ben pedig ugyancsak az angol fővárosban jött létre a Pioneer női klub, és a női írónők klubja.^[30] 1899-ben Szontagh Emil azt írta, hogy 22 női társaság van Londonban, közel hetvenezer taggal.^[31] A századforduló táján a magyar főváros lapjaiban is többen szóltak a női klubokról, a férfi újságírók tagadták ennek létjogosultságát. Páran kifejtették, hogy a magyar nőnek otthon jobb, nem kell „nők klubja”. Néhányan leírták azt a női időtöltést, mely szintén szemet szűrt a férfiaknak: a kávéházak látogatását. A délutáni órákban a kávéházakban uzsonnázó, kávézgató hölgyeket bűnösnek vélték, azt írták róluk, hogy miközben pletykálgodnak, elhanyagolják a családjukat, a háztartást.^[32] Az „Élet” című lapban egy V. S. monogram mögé rejtőző szerző azt írta, hogy sürgető szükség van a női klubokra a kávéházi unaloműzés helyett, mert a nők minél nagyobb önállósítása ezt megköveteli.^[33] Egy másik újságíró is azt írta, hogy érthető az, ha a nők a kávéházakban töltik idejüket, hiszen a középosztálybeli nők nem tudják megvenni a könyveket és képes magazinokat, divatlapokat, a New York, Fiume és Múzeum kávéházakban pedig mindezek a rendelkezésükre állnak. Ő azt javasolta, hogy az egyesületek vagy magánszemélyek alapítsanak könyvtárakat, vagy olyan klubokat, ahol uzsonnát is felszolgálnak az olvasnivaló mellé.^[34]

Olvasás

A nők szabadidős elfoglaltságai mellé tehát a századvégre általánosan felzárkózott az olvasás. Mint a történelem során oly gyakran, a neves és kevésbé ismert személyiségek megpróbáltak tanácsokat adni a fiatal lányoknak és nőknek azzal kapcsolatban, hogy mit is olvassanak. Az iskolai és népkönyvtárak szervezése vidéken is lehetőséget nyújtott a művelődésre, a növekvő könyv- és lapkiadás pedig szintén a megnövekedett igényeket, illetve az iskoláztatás kiszélesedését, az analfabétizmus visszaszorulását tükrözte.^[35] Beniczky Irma már az 1870-es évek elején többször is szomorúan állapította meg, hogy a nők csak a kölcsönkönyvtárak „kívül-belül szennyest” műveit olvassák, szépirodalmi lapokat pedig csak akkor vesznek kézbe, ha divatrésze is van.^[36] A folyóiratokban közölt szépirodalmi művek azonban gyakran nem voltak magasszintű, valódi művészi értékekkel bíró alkotások, mint ahogyan azt már 1862-ben a Nővilág című lap is szóváltette, és „emészthetetlen kotyvalék”-nak nevezte a megjelenő verseket és novellákat.^[37] Többen károsnak vélték azt, ha a nők válogatás nélkül olvassák az eléjük kerülő műveket, „képzeletet izgató regényeket”,^[38] ezért javasoltak olyan alkotásokat, melyeket valóban érdelem- és értelemnemesítőnek gondoltak. Medve Imre például elsősorban a magyar írók és költők műveit ajánlotta a hölgyek figyelmébe, Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Eötvös József, Jókai, Fáy András és mások nevét emelte ki, a női írók közül pedig Jósika Júlia, Karacs Teréz, Vahot Sándorné, Ferenczy Teréz és „Emília” nevét.^[39] Láthatjuk tehát, hogy a század nem csupán a női olvasók, hanem a női tollforgatók megjelenésének időszaka is volt. (*Erről tanúskodik a folyóiratokban megjelent, nőktől származó tetemes mennyiségű írás is.*)

Több könysorozat darabjait a z alkotók é s kiadók elsősorban nőknek szánták, mint például a Vasárnapi könyvtár, az Ismerettár, a Közhasznú Családi Könyvtár és a Magyar remekírók sorozat műveit. Ezek egyes példányait a folyóiratokban is bemutatták, népszerűsítették.

A „Magyar Háziasszony” című lapban nem csak azt tették közzé, hogy mit olvassanak a magyar nők, hanem azt is, hogy mit nem ajánlatos. A „francia naturalisztikusok” műveit találták például károsnak, mert a nők „nagyon meg találnák ismerni az életet ezernyi bajával, tömérdek undokságával s visszariadnának a küzdelemtől, mely mindnyájunknak közös rendeltetése.”^[40] Sem a realitásokról, sem az ábrándokról szóló regényeket nem tartotta megfelelő olvasmányoknak e vezércikk írója, hiszen a franciák mellett a német szentimentalisták műveit is károsnak tartotta, mert „balga ábrándokat” meríthetnek belőlük a nők.

Jósika Júlia 1885-ben megjelent könyvében a legátfogóbban megfogalmazta, hogy miért kell a művelt leányoknak olvasniuk. Szerinte ez a gondolkodásra és önismeretre nevel, a műveltség megszerzésére szolgál. Ő a hagyományosan felsorolt könyvek mellett ajánlotta az útleírásokat, a művészettörténeti és világtörténeti műveket, sőt a természettudományos írásokat. A lapok közül pedig a Vasárnapi Újságot.^[41] Szomaházy István a „Magyar Lányok” című lapban a századvégen hasonló műveket javasolt olvasnivalónak. Legalább napi 1 órát ajánlott olvasásra, és a külföldi könyveket – különösen a „francia rémregényeket” – a magyar határokon kívülre akarta „hajigálni”.^[42] (*Az újság megjelenésekor a szerkesztő, Tutsek Anna, vezércikkében kifejtette, hogy a z a cél vezérli, hogy a magyar lányok kezébe olyan lap jusson, mely kerüli az idegenszerűséget, és az igazi nemzeti szellem fogja áthatni minden sorát.*^[43] – *Szomaházy is ennek szellemében írta cikkét.*) A „Nemzeti Nőnevelés” egyik 1910-es cikke szerint, melyben a polgári iskolák leányainak olvasási szokásairól is szó esett, a szerző kiemelte az ifjúsági könyvtárak szerepét. Konkrét helyszíneket is említett, ahol a lányok sokat olvastak: a nagybányai iskolában például 18 mű elolvasása (*legalábbis kikölcsönzése*) jutott egy lányra.^[44] A szerző azonban felhívta az iskolák figyelmét, hogy jobban válogassák meg, mit adnak a lányok kezébe.

A századfordulóra az olvasás, tánc, színház, séta, sporttevékenységek a férfiak rosszallása ellenére széles körben elterjedtek a nők körében, mint a szabadidő eltöltésének lehetséges módjai. Újabb szórakozási formák is megjelentek, mint például a mozi, mely a szegény nők számára is elérhető időtöltés volt. Míg egy-két évtizeddel korábban a nőknek nem illett idegen férfiakkal érintkezniük, mindez a filmszínházak megjelenésével fellazult, hiszen ott vadidegen férfiak é s n ő kerültek egymás mellé a sorokban (*jóllehet, az eltérő helyárok miatt a vagyoni alapú elkülönülés fennmaradt*). Ware, amerikai történész a z t írta ezzel kapcsolatban, hogy mindez „szimbolizálta a szabadidő heteroszexuális orientációjának növekedését.”^[45] Ahogyan a munkahelyek és a világi iskolák egy részében is megtörtént a századfordulóra a „koedukált” együttlét bevezetése, a szórakozás színterein is mindez lezajlott. Ahogyan a moziban is, úgy a városok más helyszínein is elkülönültek egymástól az embercsoportok – így a nők is –, mindenki a saját társadalmi pozíciójának, családi helyzetének, szerepkörének megfelelő helyekre járt.

Az industrializáció és urbanizáció, a gazdasági és társadalmi változások tehát a századfordulóra lényegesen megváltoztatták az addigi uralkodó ideológiákat, és a nők – elsősorban a városiak – számára kitágultak a lehetőségek. A

középosztálybeli nők főként szabadidejük növekedése és a háztartásvezetésben kivívott önállóságuk miatt, a munkásnők pedig bérerejük miatt részt kértek a közéletből, és nyilvános színterekre vágytak. A mezőgazdaságból élő, falusi nők (családok) élete sokkal lassabban változott meg, Magyarországon még a két világháború között is sok helyütt szinte érintetlen volt a paraszti életforma.

JEGYZETEK

1. Nagy Ivánné naplója 1883-1895. OSZK Kézirattár – Oct. hung. 1164. – 23-32. l.
2. Beniczky Irma: A nők hivatása. Heckenast, Pest, 1870. 185. o.
3. Járhat-e a nő egyedül? Magyar Háziasszony, 1882. júl. 30. 2-3. o.
4. Vasárnapi Újság, 1880. okt. 17. XXVII/42. 692. o.
5. Bársony István: Nők a vadászaton. Vasárnapi Újság, 1909. aug. 1. LVI./31. 647. o.
6. Kun László: Egyetemes testnevelés- és sporttörténet. Sport, Budapest, 1984. 107. o.
Walter Umminger: A sport krónikája. Officina Nova, Budapest, 1992. 90-91. o.
Konrád Géza: A korcsolyázó sportról. Új Idők, 1900. jan. 14. 62. o.
7. „Jeges Medve” cikke: A jégsport bölcsőkorából. Új Idők, 1896. jan. 12. 66-67. o.
8. Uott.
9. „Korcsolyázó nő” (–á–r–). Vasárnapi Újság, 1872. jan. 7. XIX/1. sz. 4. o.
10. Kun L. i. m. 210. l.
11. Vasárnapi Újság, 1879. jan. 12. XXVI/2. sz. 21. o.
Új Idők, 1896. jan. 12. II/3.sz. 60. o.
Vasárnapi Újság, 1907. jan. 13. LIV/2. sz. 27. o.
12. Ignó: Emma asszony levelei. Magvető, Budapest, 1985. 37. o.
13. Kerékpáros Hölgyek Lapja. 1897. júl. 10. I/1. 254. o.
14. Karika-Viczcz. Kerékpár-Sport, 1897. szept. 10. 362. o.
15. Pl.: A hölgykerékpárosok első himöke... Kerékpár-Sport, 1896. ápr. 10. 51. o.
16. Herendi H. Artúr: Nők a kerékpáron. Kerékpáros Hölgyek Lapja 1897. júl. 10. I/1. 1. o.
17. Leányok vívóiskolája. Vasárnapi Újság, 1909. dec. 5. LVI./49. 1017. o.
18. A Budapesti Szent Angelina... Vasárnapi Újság, 1909. júl. 18. LVI./29. 608-609. o.
19. Beniczky I.: A nők hivatása i. m. 189. o.
20. Veréb Jankó, 1887. jan. 30. III/V. 39. o.
21. Bál után. Vasárnapi Újság, 1879. jan. 26. XXVI/4. 59. o.
22. „Táncról-táncra” – Bálók és táncvigalmak a kiegyezéstől a negyvenes évekig – Az Országos Széchényi Könyvtár és a Hadtörténeti Múzeum kiállítása, 1996. jan. 22. – márc. 30.
23. F. Dózsa Katalin: Letűnt idők, eltűnt divatok 1867-1945. Gondolat, Budapest, 1989. 143. o.
24. Angelo: Egy bálanya napirendje. Új Idők, 1898. febr. 13. IV/7. 151. o.
25. Bál után – Vasárnapi Újság idézett cikke
26. Bál után. Új Idők, 1898. jan. 9. IV/2. 41. o.
27. Június – A Pécsi Jótékony Nőegylet javára Pécssett 1893. Június 18-án rendezett virágkorzó emlékére. Szerk.: Kéry Gyula, Pécs, 1893. 15. o.
28. Somogyi Géza: A nőkérdés hazai viszonyainkra való tekintettel. Igló, 1879. 12. o.
29. Igric: Asszonyok klubja. Új Idők, 1897. márc. 21. III/13. 278. o.
30. Zsoldos Benő: London legelső női klubjai. Vasárnapi Újság, 1909. aug. 8. LVI/32. 668-669. o.
31. Szontagh Emil: A nő kaszinóról. Új Idők, 1899. febr. 12. V/7. 145-146. o.
32. Ilyesmiket írt például Igric és Körös: Nők klubja I-II. című cikkében. Új Idők, 1898. máj. 1. IV/18. 388-390. o.
33. V. S.: Nő-klubok. Élet, 1892. szept. 30. II/17. 610-613. o.
34. Szikra: Nők klubja. Új Idők, 1898. máj. 8. IV/19. 412. o.
35. A korabeli könyvtári helyzet megismerése céljából az alábbi műveket tekintettük át: Iskolai és Népkönyvtár c. lap, Budapest, 1878. I. évf. Szerk.: Dolinay Gyula; Góbel János György: Az iskolai és a népkönyvtárak. Székesfehérvár, 1879.; A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében 2. k. 1849-től 1945-ig. Gondolat, Budapest, 1970.; Szabóki Gyöngyi: Mit olvastak a népközlési tanulók a dualizmus korában? Magyar Pedagógia, 1968/2-3. 254-269. o.
36. Beniczky I.: A nők hivatása... i. m. 181. o.
37. A nőnem közhasznú szakirodalma. Nővilág, 1862. márc. 20. VI/8. 120. o.

38. Beniczky Irma: Gyakorlati széptan. Franklin, Budapest, 1876. 40. o.
39. Medve Imre: A magyar gazdasszony teendői. Heckenast, Pest, 1872. 65-79. o.
40. A regényolvasásról. Magyar Háziasszony, 1882. szept. 17. 1-2. o.
41. Jósika Júlia: Pályavezető fiatal leányok számára. Franklin, Budapest, 1885. 157-159. o.
42. Szomaházy István: Mit olvassanak a magyar lányok? Magyar Lányok, 1895. márc. 3. I/11. 166-167. o.
43. Tutsek Anna: A Magyar Lányokról egy magyar lányhoz. Magyar Lányok, 1894. dec. 16. I/1. 1. o.
44. Relkovic Mira: A polgári leányiskolák 1909-ben. Nemzeti Nevelés, 1910. márc. – ápr., XXI. 172-177. o.
45. Ware, Susan: Modern American Women – A Documentary History. The Dorsey Press, Chicago, Illinois, 1989. 23. o.